

I Lusthusporten

Av Nils-Arvid Bringéus

Lusthusporten. En forskningsinstitution och dess framväxt 1918–1993. Festschrift till den Hallwylska professuren i folklivsforskning i Stockholm vid dess 75-årsjubileum, redigerad av *Mats Hellspong*. Nordiska museets förlag. Stockholm 1993. 366 s., ill.

Jubileer ger anledning till återblickar och andhämtning, i bästa fall även till jämförelser och funderingar rörande fortsatt verksamhet. För fem år sedan firade Etnologiska institutionen i Lund sitt 75-årsjubileum, nyligen var det Stockholmsinstitutionens tur. Den yttre manifestationen var i båda fallen en jubileumsskrift, ett symposium och en festmåltid. Jag begränsar mig här till jubileumsskriften.

I båda böckerna utgör själva institutionsbyggnaden omslagsbild. De gamla 1800-talsbyggnader i vilka våra institutioner under en lång följd av år varit inhysta har i inte ringa mån bidragit till att också ge ämnet en identitet. Detta gäller särskilt i Stockholm, där de flesta universitetsinstitutionerna numera finns på Frescati-området medan etnologerna alltjämt håller till i Kork-Wicanders villa Lusthusporten på Djurgården, mitt emot Nordiska museet. Jag har mött Stockholmsstudenter som rentav påstått att de valt att läsa etnologi därför att institutionen är så trevlig. Själva byggnadens historia uppmärksammas i jubileumsskriften genom en initierad artikel av Bengt Nyström. Fram till Mats Rehnbergs tillträde 1969 utgjorde villan även professorsbostad. Medan det var Gösta Berg som ordnade så att folklivsforskarna fick Lusthusporten är det Mats Rehnberg som skall hedras för att han gjorde Lusthusporten 10 till en värmestuga för studenter och forskare

och därtill försåg institutionen med ett rejält skaffer i form av ett institutionsbibliotek.

När Nordisk och jämförande folklivsforskning blev akademiskt läroämne i Stockholm fanns det ännu inte något universitet i huvudstaden, endast en högskola. Denna fick liksom i Göteborg flera lärostolar genom privata donationer. Det var grevinnan Wilhelmina von Hallwyl och hennes make som år 1918 bekostade professuren i folklivsforskning och den knöts till Nordiska museet. Grevinnan von Hallwyl var ju själv en lidelsefull samlare och hon hade i Lund funnit den person som hon så småningom gjorde både till doktor och ämnets förste professor: Nils Lithberg (se även *Kulturens årsbok* 1992). Att allt har sitt pris fick också Nils Lithberg erfara. Det visar Mats Rehnberg i sin här opublicerade Rig-artikel om Wilhelmina von Hallwyl och Nils Lithberg.

Inrättandet av professuren var främst avsedd att säkra utbildningen av blivande museimän inom det etnologiska ämnesområdet. Så förblev det egentligen fram till Rehnbergs tillträde, då studentexplosionen förvandlade etnologin till ett humanistiskt ämne med vida större bredd, en förändring både på gott och ont.

Ämnets historia har fram till Rehnbergs tid varit professorernas. Det personliga ansvaret har senare delats med lektorer och forskarassistenter och de har i Stockholm kommit att betyda mycket för ämnets fortsatta utveckling.

Redaktören för Stockholmsinstitutionens historia är universitetslektorn och docenten Mats Hellspong, sedan många år prefekt vid institutionen. Även om Lundahistoriken i viss mån fungerat som mall har han lyckats forma boken om Lusthusporten till en både vacker och intressant skildring. Om man bortser från kapitlet om insti-

tutionsbyggnaden är framställningen främst "oral history". Hellspong har låtit sina medarbetare minnas och berätta. Jubileumsvolymen skulle med viss rätt kunna infogas i Nordiska museets långa serie arbetarminnen. Det är tidigare och nuvarande Stockholmsetnologer som berättar om liv och arbete i Lusthusporten. Innanför en jubileumsboks pärmar blir det gärna med nostalgiska förtecken. Men framförallt subjektivt. Det finns ju etnologer som menar att tiden hjälper till att sålla väsentligt från oväsentligt, tvärtemot all gammal historisk källkritik där de skriftliga samtidskällorna var de enda som dög. Men det tycks svänga på nytt. Karl-Olov Arnstberg, hävdar i sitt avsnitt, som färgats av bitterhetens bläck, att "Minnet lägger lögnen till rätta och vad som egentligen hände vet kanske ingen" (s. 178).

Jag tycker nog att källor av båda slagen är att föredraga. Som det nu blivit är det främst historikerna om professorerna som lyfts fram liksom på skoljubiler. På den akademiska nivån förväntar man sig mera av fördjupad analys och helhetsbilder. Professorerna bedöms – om man undantar Orvar Löfgrens kapitel "På John Granlunds tid" – uteslutande som lärare, inte som forskare eller personer som ev. betytt något även i samhällslivet. Eftersom några utnämndes först sedan de fullgjort en nästan hel manngärning på annat håll (främst i museer, i Rehnbergs fall även inom massmedia) blir det segmenterade bilder.

I jämförelse med Lundahistoriken är glimtarna av de forna lärarna kanske lite mindre friserade. Somliga skrivs upp – främst John Granlund och Börje Hanssen – andra skrivs ner, främst Sigurd Erixon, Gustav Ränk och Albert Eskeröd.

De som står för värderingarna i boken är främst dagens forskare, fostrade i en helt annan etnologi än den som präglade institutionen före Åke Dauns tid. Egentligen är bara Hellspong själv historiker bland dem. I kapitlet om Sigurd Erixon är han dock väl bunden av Mats Rehnbergs anteckningar. Stort läsvärde har å andra sidan Hellspongs skildring av Rehnbergs tid, då han själv var med. Men något äreminne är det inte fråga om. Den måttstock som professorerna döms efter är egentligen endast forskarhandledarens (föreläsningarna upphörde ju vid de svenska universiteten 1968). Ingen av dem håller egentligen måttet i den uppgiften enligt minneskriftens författare. I viss mån kunde Stockholmsprofessorerna även krypa bakom sitt tjänsteglemente som gav dem

Villa Lusthusporten på Djurgården i Stockholm, folklivsforskningens högborg i huvudstaden sedan 1941.

minskad undervisningsskyldighet mot att de fungerade som konsulter på Nordiska museet.

Mats Rehnberg kunde åskådligt illustrera sin administrativa arbetsbörda genom att hänga upp en månads (eller veckas) bruna kuvert på tvättlinor i institutionskällaren. Åke Daun redovisar i stället en arbetsdag med hjälp av sin planeringskalender.

Mycket också i ett universitetsämnes historia är tillfälligheternas spel. Jag kan inte underlåta att peka på några alternativa möjligheter. Om Nils Lithberg stannat på Kulturen i Lund hade kanske grevinnans professur hamnat där i stället för i Stockholm. Tack vare Lithberg gav hon oss dock Östarpsgården. Hade det gått som den mäktige Lundarektorn Martin P:n Nilsson önskat, hade Sigurd Erixon blivit chef för Kulturen i Lund efter Georg Karlin och jämsides därmed professor i etnologi vid Lunds universitet. Om Gösta Berg fått som han ville hade Sigfrid Svensson blivit Sigurd Erixons efterföljare i Stockholm men han tackade nej till nämndens kallelse, liksom jag själv tackade nej till den kallelse jag fick efter Rehnberg. Lund och Stockholm har alltså haft ett intressant förhållande till varandra under 75 år.

Tanken med att knyta en professur till Nordiska museet var naturligtvis att förbinda teoretisk inspiration och empirisk forskning. Det märkliga är att Stockholmsinstitutionen åtminstone på forskarnivå dåligt brukat Nordiska museet som resurs under åtminstone ett kvartssekel. Jubileumssymposiet i Nordiska museet visade att den nye styresmannen Agne Furingsten liksom den alltför tidigt bortgångne föregångaren Harald Hvarfner ville starkare knyta samman museet och institutionen. Och det är hög tid. Snart har inga svenska museer etnologer som chefer.

I jämförelse med både Lund och Uppsala hade Stockholmsprofessuren ett större revir. Den omfattade både etnologi och folkloristik i likhet med dagens fem professorer i landet. Både Lithberg, Granlund och Rehnberg hade god folkloristisk kompetens, men likväl har bara tre av de 35 Stockholmsavhandlingarna folkloristisk inriktning. Purfolkloristen Bengt af Klintberg har själv hittills avstått från att disputera, men har å andra sidan handlett "mer än 200 författare av B1, C1 och D1-uppsatser under åren 1970-87" (s. 162). Det är ju ett talande bevis för att folkloristiken inte fick det sämre utan bättre genom den integrationslinje som kom att tillämpas vid universiteten i Sverige under denna tid. Men jag vill gärna upprepa vad jag tidigare pläderat för, nämligen behovet av en professur i folkloristik inom ramen för en etnologisk institution vid något av våra universitet. Klintbergs hågkomster från Lusthusporten formar sig f.ö. som en mycket läsvärd exposé över folkloristikens omvandling från Gunnar Granbergs och Waldemar Liungmans tid till dags dato. Även om forskningsinriktningen ändrats håller folkloristiken sitt revir, medan etnologin tappat mark i samma mån som den blivit Mäddchen för alles.

Karl-Olov Arnstbergs och Barbro Kleins båda kapitel om doktorandseminariet har desto större värde som protokollens tid var förbi på 1980-talet. Egentligen skulle man kunna kalla denna tid för de etnologiska koteriernas tid. Ledande unga forskarasistenter samlade kring sig ännu yngre, entusiastiska studenter och lärde dem fältarbete och att skriva. I motsats till min egen tunna 20-talsgeneration rekryterades doktorandseminarierna nu av betydande skaror av 40-talister och ännu yngre studenter. Seminarierna informaliserades, men gruppdeltagarna likformades av den för stunden aktuella teoribildning som ledarna

pläderade för. Spåren av historiematerialismen är märkbart få (eller underkommunicerade) för en storstadsinstitution. Interaktionismen fångade den nuvarande professorsgenerationen och idag gäller det bara att välja bland allt som väljer in, men som ingalunda etnologerna enbart hugger för sig av. Barbro Klein har haft särskilda förutsättningar att tydliggöra seminariediskussionerna genom att hon tillbringade mer än två decennier i USA innan hon återvände som forskarasistent och lektor. Min undran gäller dem som inte fångades in i någon forskargrupp. Blev de förlovrade eller var blev de av? Det finns ju trots allt enspännare av Otto Blehrs typ.

Det paradigmskifte som ägde rum inom etnologin kallar Orvar Löfgren "En kulturrevolution i det tysta". Börje Hanssen framställs som pionjären, detta trots att han liksom Sigurd Erixon kallas knastertorr föreläsare. Förändringen låg i tiden. Att den skedde tidigare i Stockholm än i Lund var nog inte bara en följd av ett gammalt innovationsmönster. I Stockholm hade aldrig satts några gränser för den positivistiska forskningen. Kunde man inte bräcka Sigurd Erixon gällde det ändå att följa hans mönster. I Lund fanns det ingen anledning till en lika stark reaktion. Sigfrid Svensson tog själv spjörn mot Sigurd Erixon redan under sin Stockholmstid och skapade snarast en motbild av hans institut i Lund. Därför fanns det inte heller någon grogrund i Lund för "en kulturrevolution i det tysta". Sigfrid Svensson var f.ö. en av dem som ställde sig på Börje Hanssens sida när det begav sig. Men det hindrade inte att de båda herrarna hade olika meningar i sakfrågor.

Inte mindre än 15 f.d. studenter bidrar i kavalakaden av minnen från sina respektive studieår. De korta personliga vittnesbörden presenteras i tidsföljd och bildar därigenom en slags repetition av de längre kapitlen i boken. Tidigare lästa omdömen om akademiska lärare korrigeras ibland eller åtminstone modifieras. En slags repetitionskurs utgör Åke Dauns resonerande bibliografi över doktorsavhandlingarna i Stockholm. I den kronologiska förteckningen får man även veta vilka som opponerade. En hänvisning till var oppositionerna är publicerade hade gjort lyckan ännu större för den nyfikne läsaren.

Boken om Lusthusporten som forskningsinstitution är vacker i sitt sobert gröna omslag och med sina underbara försättsblad med förebild i

Gula salongens tapetmönster. Jordi Arkös forskarporträtt – snarare än karikatyrer – höjer läslustan än mera.

Inga-Britt Wollin: Stugukläder. Rumsklädsel under tidig Vasatid. Diss. Nordiska museets handlingar 113. Stockholm 1993. 301 s., ill.

När Gustav Vasa övertog makten i det svenska riket inleddes inom förvaltningen en ny epok, under vilken man från Stockholm in i minsta detalj kunde följa med det som skedde på kronans slott och gårdar. Tidigare hade olika länstagare i regel skött de stora slottslänen för egen räkning – framför allt medlemmar av ätterna Tott, Sture och Bonde – men nu skapades småningom ett system, där slottslänen blev s.k. fögderier, vars ärenden sköttes på Stockholms slott i den s.k. räntekammaren, varefter en sträng revision företogs i den s.k. räknekammaren. Allting bokfördes och förtecknades i inventarier och räkenskaper, som i dag fyller långa hyllor i riksarkiven i Stockholm och Helsingfors.

För forskningen innebär detta, om man ser det hela kronologiskt, att källmaterialet blir oerhört mycket rikare så fort man lämnar medeltiden och kommer in i Gustav Vasas tid. Vår kännedom om kronans borgar under medeltiden baserar sig i mycket på iakttagelser i murarna och på de fynd som arkeologerna har gjort vid sina grävningar. Sedan öppnar sig plötsligt, kring 1540, en helt ny värld; det är som att få se in i ett tittskåp, där slottens salar och kamrar är befolkade med människor, alltifrån den kungliga familjen till fogdar, svenner, knektar, betjänter och s.k. legofolk och där rummen är draperade med färggranna textilier, takdrätter, väggbonader, tapetserier och mattor o.s.v.

Detta skedde dessutom vid en tid då boendekomforten höll på att ändra karaktär under intryck av den nya föremålskultur, som under renässansen växte fram ute i Europa och som ingalunda var en fråga om bara färger och former; det gällde en helt ny livsstil. I borgarna tog detta sig uttryck i att man bröt slutenheten bakom de medeltida murarna. Boende och försvar hade varit

förenade under medeltiden, men nu skildes de åt. Eftersom glaset samtidigt blev överkomligt kunde man öppna stora fönster i yttermurarna, och därigenom fick man i både stora och små byggnader ett ljus i interiörerna, som var något nytt. Detta måste ha väckt ett intresse för både dyrbara material och klara färger. Nu uppstod många seder och bruk, som småningom skulle bli tradition för att sedan i folkliga sammanhang leva vidare t.o.m. in i vår egen tid.

Senaste år framlades ett exempel på att man också inom den konsthistoriska forskningen kan ta fram värdefull information ur det omfattande arkivmaterial, som härstammar från kronans slott och gårdar under 1500- och 1600-talen. Det är fråga om rummets klädsel under den tidiga vasatiden, ett ämne, som Inga-Britt Wollin behandlade i sin doktorsavhandling, framlagd vid Göteborgs universitet. Avhandlingen bygger i huvudsak på arkivaliskt material; endast till en mindre del har författaren befattat sig med bevarade objekt.

Avhandlingens titel, "Stugukläder. Rumsklädsel under tidig vasatid", kan diskuteras ur olika synpunkter. En mindre fråga är begreppet "tidig vasatid", som kanske hellre borde ha varit "äldre vasatid" eftersom det behandlade materialet spänner över tiden ända från Gustav Vasas makttillträde till början av 1600-talet.

Allvarligare är att innebörden i begreppen "stugu" och "rum" inte preciseras i avhandlingens inledning. Även om kungafamiljen nämns då och då märker man först småningom, att de stora slottens salar och gemak inte behandlas, och som en följd därav förekommer borgarnas serier av gobelänger och vävda tapeter inte i den egentliga texten; dem hittar man endast i några bilagor, samt som illustrationer. I stort sett kan man säga, att uppgifter från slotten i t.ex. Stockholm och Kalmar saknas nästan helt. Först på sidan 148 får man förklaringen, då författaren skriver att "detta arbete grundar sig huvudsakligen på kungsgårdarnas fatbursinventarier". Det är alltså konkret fråga om stugor och rum, men inte om salar och gemak.

Ytterligare en begränsning av ämnet bör noteras. "Dynor och hyenden behandlas inte i detta arbete eftersom de hör samman med möblerna och inte med rummens direkta klädsel" (s. 15). På grund av liknande orsaker utesluts även sängkläderna. Detta kan säkert motiveras, men det har tyvärr fört med sig att författaren har missat hela

Författaren var opponent vid Inga-Britt Wollins disputation vid Göteborgs universitet den 28 maj 1993.